Andrassy Notası'nın Birleşik Krallık Gazetelerine Yansımaları *Reflections of the Andrassy Note to the United Kingdom Newspapers*

Dr. Tufan TURAN

ORCID No: 0000-0002-5222-0844

Sakarya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü - Sakarya

Öz: 1875 yılında Hersek'in Nevesin kasabasında başlayan ve kısa sürede Bosna ve Hersek geneline yayılan Hersek İsyanı, XIX. yüzyılın son çeyreğine girerken Osmanlı Devleti'ni ve Avrupa diplomasisini ilgilendiren en önemli olaylardan biri olmuştur. Diplomatik ve askerî girişimlerle isyanın yatıştırılamaması üzerine, Almanya, Avusturya-Macaristan ve Rusya'dan oluşan Üç İmparator Ligi (haberlerde geçtiği şekliyle "Kuzey Güçleri") kendilerini de yakından ilgilendiren bu isyanı sonlandırmak için harekete geçmişler ve Avusturya-Macaristan Başvekili Kont Andrassy tarafından Osmanlı Devleti'nin Hristiyan vatandaşlarına yönelik bir reform projesi hazırlanmasına karar vermişlerdir. İngiltere, İtalya ve Fransa'nın onayının alınmasının ardından, 31 Aralık 1875 tarihinde Babiâli'ye sunulan ve 11 Şubat 1876'da da Babiâli'nin kabul ettiği ve Andrassy Notası adıyla anılan ıslahat projesi, Birleşik Krallık gazetelerinde yayımlanan haber ve makalelerde yoğun bir şekilde işlenmiştir. Bu çalışma ile İngiltere'nin The Manchester Guardian, İskoçya'nın The Scotsman ve İrlanda'nın The Irish Times gazeteleri örnekleminde, notanın Birleşik Krallık gazetelerine ve kamuoyuna nasıl yansıdığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hersek İsyanı, Osmanlı Devleti, Birleşik Krallık, Andrassy Notası, ıslahat, basın.

Abstract: The revolution of Herzegovina which had started in a small town called Nevesin, Herzegovina in 1875 and had spread to Bosnia and Herzegovina in a very short time, was one of the major incidents which concern Ottoman Empire and also European diplomacy at the beginning of the last quarter of the 19th century. By virtue of the revolt couldn't be tranquilized with diplomatic and military measures, League of the Three Emperors formed by Germany, Austria-Hungary and Russia ("Northern Powers" as mentioned in the newspapers) took action in order to give an end to this revolt which concerned themselves very closely and agreed on the preparation of a reform project for the Christian subjects of the Ottoman Empire by the Austrian Prime Minister Conde Andrassy. Being approved by England, France and Italy, the reform Project which is called Andrassy Note which had presented to the Porte on December 31, 1875 and the Porte had accepted it on February 11, 1876, processed widely in the news and articles of the United Kingdom press. This article tries to determine how this Note was reflected in the UK press and public opinion with a sampling of the newspapers The Manchester Guardian of England, The Scotsman of Scotland and The Irish Times of Ireland.

Keywords: The Revolt of Herzegovina, Ottoman Empire, United Kingdom, Andrassy Note, reform, press.

Giriş

Andrassy Notası, XIX. yüzyılın son çeyreğinde, Osmanlı Devleti'ni meşgul eden önemli olaylardan biri olan Hersek İsyanı sırasında, Kuzey Güçleri olarak tabir edilen, Almanya, Avusturya ve Rusya'nın isyanı yatıştırmak amacıyla Bosna ve Hersek'te uygulanmasını teklif ettikleri ıslahat projesidir. Hersek'e bağlı Nevesin kazasında yaşayan 160 kişinin ağnam vergisi¹ vermemek için Karadağ'a sığınması ile başlayan isyan², mültecilerin Hersek'e geri dönmelerine izin verilmesi ve bunun da Osmanlı Devleti'nin bir zafiyeti olarak addedilmesi üzerine alevlenmiştir³. 13 Nisan 1875 tarihinde başlayan⁴ isyan hareketi, kısa süre içerisinde büyüyerek, 1876 yılında Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan'ı da içerisine alacak büyük bir mücadele haline gelmiştir⁵.

Kuzey Güçleri (Üç İmparator Ligi), Temmuz 1875'te isyandan haberdar olmuşlardır. Balkanlarda yaşanabilecek olan olumsuzlukların, Avrupa barışına ve üç devletin birbirleriyle olan ilişkilerine zarar vereceği düşüncesi ile isyanı yatıştırmak için harekete geçen Almanya, Avusturya-Macaristan ve Rusya, konsoloslari vasıtasıyla isyancıları yatıştırmaya çalışmış ve diğer taraftan da Babiâli'den isyancıların şikâyetlerini dinlemesini istemişlerdir⁶. Sırbistan, Karadağ ve Hırvatistan'dan da yardımlar sağlayan hareketi bastırmak için tüm girişimler başarısız olmuş ve isyan, Bosna ve Hersek'te her geçen gün daha da yayılmıştır⁷.

Gerek asilerin ihtiyaçlarını dinlemek ve onlara nasihat etmek için gönderilen Haydar Bey ve Petrarchi Efendi'nin girişimlerinin ve gerekse Ahmed Hamdi Paşa, Rauf Paşa ve Mahmud Şevket Paşa'nın kumandanlığındaki askerî girişimlerin isyanı yatıştırmakta başarısız olması, Avrupa barışını zedeleyebilecek bu isyanın bastırılabilmesi için büyük devletleri harekete geçmiştir⁸. Fransız Dışişleri Bakanı Dük Decazes'in girişimleri doğrultusunda, 1856 Paris Antlaşması'nın imzacısı devletlerin konsoloslariinin ve Şura-yı Devlet Reisi Server Paşa'nın,

¹ Ağnam (Arapça bir kelime, Türkçe karşılığı koyunlar) Osmanlı Devleti'nde koyun ve keçilerden alınan şer'i nitelikli bir vergidir. Bkz. Ali Rıza Gönüllü, "Milli Mücadele ve Cumhuriyet Dönemlerinde Hayvanlar Vergisi (1920-1962)", *SÜTAD*, sayı. 38, 2015, s. 71.

² Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VII, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003, s. 74, Murat Akgündüz, "Osmanlı İdaresi Döneminde Bosna- Hersek", *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 18, İzmir, 2003, s. 118; Zafer Gölen, *Tanzimat Döneminde Bosna Hersek*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010, s. 123. Zafer Çakmak, "1875 Hersek İsyanı", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı. 8, Elazığ, 2003, s. 246-247.

³ Zafer Gölen, "Osmanlı İdaresinde Bosna-Hersek", *Balkanlar El Kitabı*, c. 1, ed. Bilgehan A. Gökdağ ve Osman Karatay, 2. Baskı, Ankara, 2013, s. 374-375; Karal, *age*, s. 74-75; Kemal Baltalı, "1875-1878 Balkan Buhranı", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, sayı. 68-69, Ankara, 1982, s. 54-55.

⁴ İsyanın başlangıç tarihi genellikle 24 Temmuz 1875 olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, 24 Temmuz'dan önce Hersek İsyanıyla ilgili yapılan haberler göz önüne alındığında (Bkz. *The Times*, 14 July 1875, s. 5) isyanın daha önceden başladığını göstermektedir. İsyanın başlangıcı ile ilgili kaynaklarda tespit edilen en erken tarih, İ. Hami Danişmend'in verdiği 13 Nisan 1875'tir. Bu nedenle 13 Nisan tarihinin doğru olma olasılığı diğerlerinden daha yüksektir. Bkz. İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 4, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1972, s. 247.

⁵ Osman Köse, "Bulgaristan Emareti ve Türkler (1878-1908)", *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, cilt: 1, sayı: 2 (Güz 2006), s. 265; Vahid Çabuk, *Kuruluşundan Cumhuriyete Büyük Osmanlı Tarihi*, c. 9, Emre Yayınları, İstanbul, 1999, s. 75.

⁶ L. S. Stavrianos, *The Balkans Since 1453*, Hurst & Company, London, 2001, s. 400.

⁷ Ayşe Özkan, *Miloş 'tan Milan'a Sırp Bağımsızlığı (1830-1878)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 248-250; Baltalı, *agm*, s. 58.

⁸ Karal, *age*, s. 75-76; Çabuk, *age*, s. 76; Akgündüz, *agm*, s. 118.

Mostar'a giderek asilerin şikâyetlerini dinlemeleri⁹ de asileri silah bırakmaya ikna edememiştir.

Sultan Abdülaziz, isyanı yatıştırabilmek amacıyla, asilerin şikâyetlerini giderecek doğrultuda üç ferman yayımlamıştır. 20 Eylül 1875 tarihli ilk fermanla, özel bir Adliye Nezareti kurulacağı, halkın her kesiminin genel ve özel haklarının sağlanacağı, vergi toplayanların hareketlerine dikkat edileceği ve dürüst olmayanların cezalandırılacağı ilan edilmiştir. İkinci ferman 2 Ekim 1875 tarihli'dir. *Adalet Fermanı* adı verilen fermanla, Hristiyanlara vergi indirimi, inanç özgürlüğü ve kanun önünde eşitlik bahşedilmiştir. 12 Aralık tarihli üçüncü ferman ise daha geniş kapsamlıydı. Fermanla, modern bağımsız mahkemeler kurulacağı, inzibatların vergi toplama işine karışmayacağı, bazı vergilerin kaldırılacağı, tam bir inanç serbestliği sağlanacağı, angaryaların kalkacağı, 20-40 yaş aralığının dışındakilerden askerlik bedeli alınmayacağı ve köylülerin toprak satın alabileceği ilan edilmiştir¹⁰.

Sultan Abdülaziz tarafından ilan edilen bu fermanlar ve bahşedilen imtiyazlar da isyanı yatıştırmak konusunda başarılı olamamıştır. İsyanın yatıştırılamaması ve komşu devletleri ve bölgeleri de tehdit eder hale gelmesi üzerine, Almanya, Avusturya-Macaristan ve Rusya başvekilleri arasında Berlin'de yapılan görüşmeler neticesinde, Kont Andrassy'nin bir ıslahat projesi hazırlamasına karar verilmiştir. Andrassy Notası olarak bilinen proje, 31 Aralık 1875'te sözlü olarak Osmanlı Devleti'ne sunulmuş ve Osmanlı Devleti de 11 Şubat 1875 tarihinde Andrassy Notasını kabul ettiğini bildirmiştir. Nota, temelde 5 temel maddeden oluşmaktaydı: Tam ve mutlak bir din özgürlüğü, aşar vergisinde iltizam usulünün kaldırılması, arazi sahipleri ile çiftçiler arasındaki ilişkileri düzenleyecek bir kadastro ıslahatı yapılması, vergi gelirlerinin bölgesel ihtiyaçlar için kullanılması ve ıslahatları denetlemek için eşit sayıda Hristiyan ve Müslüman'dan oluşan bir komisyon oluşturulması¹¹. Balkan Tarihi ve Avrupa Barışı'nın sürdürülmesi için oldukça önemli bir girişim olan Andrassy Notası, hazırlık safhasından itibaren yabancı basın tarafından yakından takip edilmiştir. Bu çerçevede, konuyla yakından ilgili bir devlet olan İngiltere'de yayımlanan gazeteler de notayla ilgili ayrıntılı haberler yayımlamışlardır.

Andrassy Notasının Birleşik Krallık Gazetelerine Yansıması

XIX. yüzyılın son çeyreğinin en önemli gelişmelerinden biri olan ve Avrupa barışını etkileyecek seviyeye erişen Hersek İsyanı, yabancı devletlerin gazeteleri tarafından yakından takip edilmekteydi. Birleşik Krallık gazetelerinde de konu detaylı bir şekilde incelenmekte ve yorumlanmaktaydı. Avusturya-Macaristan, Almanya ve Rusya'nın girişimiyle hazırlanan Andrassy Notası da, Birleşik Krallık basınında ele alınan ve yorumlanan konulardan biriydi. Notanın ilk olarak İngiltere, Fransa ve İtalya'nın onayına sunulması, Birleşik Krallık gazetelerinin bu notaya olan ilgisini arttıran unsurlardan biri olmuştu. Bu çalışmada, Birleşik Krallık'ı oluşturan unsurlardan İskoçya, İrlanda ve İngiltere'den baskı sayısı ve kamuoyunu etkileme potansiyeli yüksek birer gazetesi temel alınarak, Andrassy Notasının Birleşik Krallık gazetelerine ve kamuoyuna nasıl yansıdığı ve ne şekilde yorumlandığının tespitine çalışılacaktır. Bu çerçevede, *The Manchester Guardian*, *The Scotsman* ve *The Irish Times*

⁹ *Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Yayın no: 7, Ankara, 1992, s. 18-19; Midhat Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, c. 4, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s. 3180; Akgündüz, agm, s. 118.

¹⁰ Karal, *age*, s. 80-81; Özkan, *age*, s. 259-260; Gölen, *age*, s. 124-125; Gölen, agm, s. 375.

¹¹ Stavrianos, *age*, s. 400; *Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri*, s. 19; Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 1 (18. ve 19. Yüzyıllar)*, 4. Baskı, Trc: İhsan Durdu vd., İstanbul, 2015, s. 384; H. Hikmet Süer, *1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Rumeli Cephesi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1993, s. 9.

gazetelerinde, notanın hazırlık aşaması, garantör devletlerin ve Babıâli'nin onayına sunulması ve Babıâli'nin notayı kabulü konularında tespit edilen haber ve makaleler incelenecektir.

Andrassy Notasının Hazırlanması

İncelenen gazetelerde, Andrassy Notasının hazırlanma süreci ile ilgili ilk haber, *The Manchester Guardian* gazetesinin 5 Kasım 1875 tarihli haberidir. Haberde, Türkiye'ye sunulacak ıslahat projesiyle, ülkedeki Slav nüfusun Sultan ve Babıâli'den söz almış olacağı ve bu sözlerin tutulmasının Büyük Güçlerin işbirliği ile denetleneceği ifade edilmiştir. Habere göre, Kont Andrassy, Rusya ve Almanya'nın talebi üzerine, Türkiye'nin söz verdiği ıslahatları garanti altına almak için ayrıntılı bir teklif hazırlamaya başlamıştı¹². Andrassy, Kasım ayı içerisinde hazırladığı projeyi ilk önce Aralık 1875'te diğer Kuzey Güçlerinin onayına sunmuştur.

Kont Andrassy'nin teklif ettiği proje ile ilgili Rusya'nın cevabı 13 Aralık'ta Avusturya Hükümeti'ne ulaşmıştır. Habere göre, üç Kuzey Gücünün Andrassy'nin ıslahat teklifleri ile ilgili uzlaştığını söylemek için oldukça erkendi¹³. Rusya'nın notaya verdiği cevapla ilgili gazetelere yansıyan kesin bir bilgi yoktu. Ancak 31 Aralık tarihli bir haberden notaya verilmiş olan Rus cevabı ile ilgili tahminde bulunmak mümkündür. Sözü edilen haberde, Kont Andrassy'nin Bosna ve Hersek'teki isyanı yatıştırmak için Kuzey Güçlerinin tekliflerini içeren notasının St. Petersburg'a bir kez daha gönderildiği ve bu nedenle de diğer Büyük Güçlere henüz gönderilemediği ifade edilmiştir¹⁴. Bu çerçevede Rusya'nın ilk teklife verdiği cevapta bazı düzeltmeler istediği ve yapılan düzenlemenin ardından yeni tekliflerin Rusya'nın onayına sunulduğu söylenebilir. Bununla birlikte, notanın içeriği ile ilgili 1856 Paris Antlaşması'nın garantör devletlerine henüz bir bilgilendirme yapılmadığı da haberdan anlaşılmaktadır. Notanın diğer büyük devletlere gönderilmediğine ilişkin bir haber de 28 Aralık tarihlidir. Habere göre, İtalya Hükümeti'ne, Andrassy'nin teklif ettiği projeyle ilgili henüz bir bilgilendirme yapılmamıştı¹⁵. Andrassy Notası ile ilgili diğer devletlere bilgi verilmeden önce Rusya'nın onaylaması bekleniyordu.

Kont Andrassy'nin Kont Navikoff'la bir toplantı yaptıkları ve bu toplantıda Türkiye'ye sunulacak ıslahat projesi konusunda Büyük Güçlerin liderliğini Avusturya'nın yapmasının kararlaştırıldığı ifade edilmiştir. Habere göre, Babıâli'ye gönderilecek olan nota hazırlanmıştı. Türkiye'nin askerî girişiminin başarısız olması bekleniyordu. Nitekim isyancılar Büyük Güçler tarafından istedikleri ıslahatlar garanti edilmedikçe silah bırakmayacaktı. Bir uzlaşmaya varılabilmesi için düşmanlıkların sonlandırılması gerekiyordu. Eğer Babıâli ile Büyük Güçler bir antlaşmaya varmasına rağmen isyancılar silah bırakmazlarsa, Büyük Güçler Bosna ve Hersek'i geçici olarak işgal etmeyi teklif edeceklerdi¹⁶. Rusya Hükümeti, henüz notaya ilişkin resmî cevabını vermemiş olsa da Andrassy'nin öncülüğünü kabul etmişti ve notanın sunulması için uygun zamanın gelmesi bekleniyordu. Tekliflerin kabul edilmemesi durumunda devreye sokulacak plana da karar verilmişti.

1856 Paris Antlaşması'nda imzası bulunan garantör devletler, Kuzey Güçlerinin teklif edecekleri ıslahatları denetleyeceklerdi. 28 Aralık tarihli habere göre bu denetim sırasında, garantör devletlerin İstanbul büyükelçilerine, konsoloslar da yardımcı olacaklardı. 1875 yazının sonlarında, Babıâli, garantör devletlerin diplomatik müdahalesini talep etmişti. Bu nedenle, Kuzey Güçleri, notayı isyancı vilayetlerle sınırlı tutmuştu. Bununla birlikte, Büyük

¹² *The Manchester Guardian*, 5 Kasım 1875, s. 8.

¹³ *The Manchester Guardian*, 13 Aralık 1875, s. 8; *The Scotsman*, 13 Aralık 1875, s. 5.

¹⁴ *The Irish Times*, 31 Aralık 1875, s. 6.

¹⁵ *The Irish Times*, 28 Aralık 1876, s. 5.

¹⁶ *The Manchester Guardian*, 20 Aralık 1875, s. 8.

Güçler, Babıâli'nin uluslararası ilişkilerine hiçbir şekilde müdahale etmeyeceklerdi¹⁷. Habere göre, Büyük Güçler, Babıâli'nin talebi üzerine, Hersek Sorununa müdahale kararı almışlar ve isyancıların talepleri çerçevesinde bir ıslahat projesi hazırlamışlardı.

Andrassy Notası'nın Garantör Devletlere Gönderilmesi

Andrassy'nin ıslahat teklifleri, 1875 yılı Aralık ayı sonlarında Rusya tarafından kabul edilmiştir. Nota, Rusya'nın Avusturya'ya gönderdiği olumlu cevaptan sonra, diğer garantör devletlerin (İngiltere, Fransa ve İtalya) onayına gönderilmiştir. Bu çerçevede, Rusya'nın notayı kabulü, 3 Ocak 1876 tarihinde gazetelere yansımıştır. Buna göre, Rusya Andrassy'nin ıslahat projesini kabul etmiş ve bunun üzerine de teklifler garantör devletlere bildirilmişti¹⁸. Aynı tarihli diğer bir haberde, Andrassy Notasının ertesi gün Paris'e ulaşmasının ve Avrupa Hükümetlerinin Avusturya'nın tekliflerini dostane bir şekilde kabul etmelerinin beklendiği belirtilmiştir. Haberde ayrıca Kont Andrassy'nin notasının kolektif bir nota olmadığı da vurgulanmaktadır¹⁹. Nota, Rusya'nın onayının ardından, Babıâli ile eşzamanlı olarak İngiltere, Fransa ve İtalya'ya da sunulmuştur.

Rus Hükümeti tarafından onaylanan ve garantör devletlere gönderilen notanın içeriği ile ilgili bilgiler 4 Ocak'tan itibaren gazetelere yansımaya başlamıştır. Nota, bütün dinî mezheplerin eşit bir temelde olmasını teklif ediyordu. Bölgesel veya toplumsal muhtariyet başlayabilirdi. Bunların yanı sıra, isyancı vilayetlere, kendi kendilerini vergilendirme hakkı öneriliyordu. Sultan'ın bu teklifleri kabul etmesine zerre kadar ihtimal verilmediğinin vurgulandığı haberde, diğer garantör devletlerin notaya nasıl bir cevap vereceklerinin merak konusu olduğu da aktarılmaktaydı²⁰.

Notanın diğer garantör devletlere gönderilmesi ile ilgili diğer bir haberde, Kont Andrassy'nin projesinin Kuzey Güçlerinin nihaî onayından geçtiği ve ardından Londra, Paris ve Roma hükümetlerine gönderildiği belirtilmiştir. Bu hükümetlere notayı Alman ve Rus büyükelçileri birlikte sunmuşlar ve kendi hükümetlerinin bu notanın savunucusu olduklarını da bildirmişlerdir. Haberde, notanın bu üç ülkeye ulaşmasıyla, altı ülkenin ortak bir adım atmasının sağlanmaya çalışıldığı belirtilmiştir. Osmanlı Sultan'ının bir irade yayımlayarak arzu edilen bazı düzenlemeleri uygulamaya koyması nedeniyle, notanın sunulmasının geciktiği de aktarılmıştır. Proje iki kez revize edilmişti. İlk düzeltme, Rus İmparatoru Alexander, General Ignatieff'le birlikte taslak üzerinde bazı öneriler sunmaları üzerine, ikincisi ise Sultan'ın yayımladığı iradedden sonra yapılmıştı. Habere göre, ıslahat projesi oldukça ılımlıydı ve isyancıların yaşadığı vilayetlerde bazı idari düzenlemeler öngörüyordu. Öneriler, Bosna'yı bile kapsamıyordu ve sadece Hersek'e yönelikti. Notada, önerilen ıslahatların, altı büyük devletin İstanbul'daki büyükelçilerinin denetiminde uygulanmasının istendiği iddia ediliyordu. Nota, Babıâli'ye üç Kuzey Gücünün temsilcileri tarafından ayrı ayrı teslim edilecekti. Benzer ifadeler kullanılacak ancak baskı yapıldığı görünümü olmaması için notaların teslimi ayrı yapılacaktı. Batı güçleri de eşzamanlı olarak bu projeyi onayladıklarını ve desteklediklerini açıklayacaklardı²¹. Altı büyük devlet, Osmanlı Devleti'nin bir dâhilî meselesi olan Hersek İsyanına doğrudan müdahale ediyor ve ıslahatlarla ilgili baskı yapıyor gibi görünmemek için böyle bir yöntem izlemeye karar vermişlerdi.

Andrassy Notasının Fransız Hükümeti'ne ulaşması ile ilgili ilk haber 6 Ocak 1876 tarihlidir. Haberde, siyasî çevrelere göre Fransız Hükümeti'nin tek başına hareket etmemek

¹⁷ *The Irish Times*, 28 Aralık 1875, s. 5.

¹⁸ *The Irish Times*, 3 Ocak 1876, s. 4.

¹⁹ *The Scotsman*, 3 Ocak 1876, s. 6.

²⁰ *The Scotsman*, 4 Ocak 1876, s. 4.

²¹ *The Manchester Guardian*, 6 Ocak 1876, s. 8; *The Scotsman*, 6 Ocak 1876, s. 5.

amacıyla, İngiliz Hükümeti'nin tekliflerle ilgili görüşünü sorduğu ve İngiltere ile ortak tavır takınmak istediğini bildirdiği aktarılmıştır. Haberde, notanın içeriğini bilen bir büyükelçiye göre, notanın duyarlılığı arttıracak hiçbir şey içermediği ve kabul edilmesine kesin gözüyle bakıldığı belirtilmiştir. Notanın içeriği ile ilgili gazetelerde, *mezhepleri eşit temele oturtacağı, bölgesel ve toplumsal muhtariyet vereceği ve kendi kendine vergilendirme sistemi getireceğine* ilişkin haberler yapıldığı ancak bu analizin eksik olduğu belirtilmiştir. Habere göre, henüz notanın karakteri ve içeriğini değerlendirmek mümkün değildi ve dahası iletildiği hükümetlerin kabul edip etmeyecekleri bile öngörülemezdi. Fransız Hükümeti'nin vereceği cevap İngiliz Hükümeti'nin cevabına göre şekillenecekti. Bu nedenle, notanın Babiâli'ye sunulması için İngiliz Hükümeti'nin cevabı beklenmekteydi. Notanın içeriğine ilişkin sızan haberler ise ciddiye alınmamaktaydı²².

İngiliz Hükümeti'nin notaya cevap verdiği ile ilgili ilk haber 13 Ocak tarihlidir. Haberde, Lord Derby'nin Türkiye'de yapılması teklif edilen ıslahatlarla ilgili Kont Andrassy Notasına cevabını önceki gün Avusturya Hükümeti'ne gönderdiği ve bu cevapta programı koşulsuz olarak destekleyeceğini ve onayladığını bildirdiği aktarılmıştır²³. Ancak ertesi gün yayımlanan diğer bir haberde, Batı Güçlerinin henüz Andrassy'nin tekliflerini onaylamadıkları ve Viyana'da İngiliz Hükümeti'nin cevabının ertesi haftaya kadar beklenmediği belirtilmekteydi²⁴. Bu süreç içerisinde gazetelerde pek çok yanlış haber yer almaktadır. Bunun en önemli sebebi haber kaynakları olmuştur.

Andrassy Notası'nın İngiliz Hükümeti tarafından onaylandığına dair kesin haber, 19 Ocak tarihlidir. Haberde, İngiliz Hükümeti'nin önceki günkü toplantısında notanın genel olarak desteklenmesine karar verdiği bildirilmiştir. Bazı detayların düzenlendiğinin belirtildiği haberde, notanın Babiâli'ye sunulmasının ardından diplomatik baskı yapılarak kabul edilmesinin sağlanacağı ifade edilmiştir²⁵. Bu haberde de yanlışlıklar bulunmaktadır. Nitekim notanın nasıl teslim edileceği konusundaki görüşmelerde, baskı yapılıyor gibi görünmemesine dikkat edilirken, alenen baskı yapılacağının ilan edilmesi gerçeği yansıtmayacaktır.

İngiltere'nin notaya verdiği onayla ilgili 21 Ocak tarihli haberde ise, İngiltere Hükümeti'nin bu kadar ılımlı ve makul bir teklifin şüphe içermeyeceği düşüncesi ile notayı desteklemeye karar verdiği belirtilmiştir. İngiliz Hükümeti'ne göre, Türkiye'nin isyancı vilayetlerinde bazı tedbirler alınması gerekiyordu ve Avrupa barışının devamlılığı açısından Paris Antlaşması'nın imzacıları bu konuda teklifler sunabilirdi. Dahası, teklif edilen ıslahatlar makul görünüyordu ve mevcut duruma uygundu. İngiliz Hükümeti, verdiği cevapta, müzakerelerin her aşamasında İngiltere'nin fikir ve hareket özgürlüğü hakkını saklı tutuluyordu. Notanın Babiâli'ye sunulmasından sonraki süreçte, diğer devletlerin hareketlerine katılabilir veya karşı çıkabilirdi. Hükümet sadece, diğer beş büyük devlete, notanın prensiplerinin uygulanması, isyan halindeki vilayetlerin yatıştırılması ve ıslahatların uygulanması konularında manevî olarak destek veriyordu. İngiliz Hükümeti'nin her koşulda yargı, karar ve hareket özgürlüğü olacaktı. Habere göre, İngiliz Hükümeti, verdiği desteği sadece notayı ılımlı bulduğu ve Babiâli'nin veya isyancıların notanın içeriğini kabul etmemeleri durumunda kendi politikası çerçevesinde hareket edeceğini bildirmişti²⁶.

İngiltere'nin notayı kabul ederken öne sürdüğü şartlara ilişkin diğer bir haber de 22 Ocak'ta yayımlanmıştır. Haberde, Londra'dan alınan gizli bilgilere göre, İngiliz Hükümeti,

²² *The Manchester Guardian*, 6 Ocak 1876, s. 8.

²³ *The Manchester Guardian*, 13 Ocak 1876, s. 8.

²⁴ *The Scotsman*, 14 Ocak 1876, s. 4.

²⁵ *The Manchester Guardian*, 19 Ocak 1876, s. 5.

²⁶ *The Scotsman*, 21 Ocak 1876, s. 3; *The Manchester Guardian*, 24 Ocak 1876, s. 4.

Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunmasını, Sultan'ın bağımsızlığının isyancılar ve Büyük Güçler tarafından tanınmasını ve O'na teklif edilecek ıslahatların denetiminin dostane tavsiyeler şeklinde olmasını şart koştumtu. Ayrıca, Sultan projeyi uygulamaya hazır olduğunu bildirirse, en kısa süre içerisinde, Hersek, Sırbistan ve Karadağ'daki isyancılara silah bırakmaları için baskı uygulanacak ve her devlet kendilerine ayrı birer nota gönderecekti. Türk kuvvetlerinin isyancılar karşısında başarısız olmaları durumunda ise, Avusturya, Sultan'ın izniyle ve O'nun adına isyanı bastırmaya yardımcı olacaktı. Habere göre, İngiltere'nin Andrassy Notası ile ilgili cevabı, Kuzey ülkeleri tarafından memnuniyetle karşılanmıştı²⁷. İngiliz Hükümeti, şart koştuğu bu maddelerle, isyanın kesin olarak sonlandırılmasını ve Osmanlı Hükümeti'nin ve Sultan'ın bu süreçte mümkün olduğunca zarar görmemesini amaçlıyordu. İngiliz Hükümeti'nin notayı desteklemesi, Rusya'da büyük bir memnuniyetle karşılanmıştı²⁸.

İncelenen gazetelerde, Fransa ve İtalya'nın notayla ilgili görüşlerine ve notayı kabullerine ilişkin herhangi bir haber tespit edilememiştir. Bununla birlikte, Fransa, İngiltere'nin vereceği cevapla uyumlu bir cevap vermeyi planlıyordu. İtalya'nın da aynı politikayı izlemiş olması muhtemeldi. Sonraki süreçle ilgili haberlerde altı büyük devletten söz edildiği göz önüne alındığında bu iki devletin de İngiltere ile birlikte Andrassy'nin ıslahat projesini destekledikleri ve onayladıkları görülmektedir.

Notanın Babiâli'ye Sunulması

Babiâli tarafından isyanı yatıştırmak amacıyla yayımlanan ve bölgede ıslahatlar öngören fermanlar isyanı yatıştırma konusunda başarılı olamamıştı. Bununla birlikte, Osmanlı kuvvetleri de askerî harekâtla isyana son verememişti. Bu koşullar altında, Almanya, Avusturya-Macaristan ve Rusya'nın girişimi ile Kont Andrassy tarafından hazırlanan proje, 1856 Paris Antlaşması'nda imzası bulunan diğer büyük devletlerin de onayının ardından 31 Ocak 1876'da Babiâli'ye sunulmuştur²⁹.

Andrassy Notasının Babiâli'ye sunulması ile ilgili ilk haber, 8 Ocak tarihli'dir. Haberde, Avusturya'nın İstanbul büyükelçisi Kont Zichy'nin yarı resmi bir şekilde Sadrazam'a Andrassy'nin tekliflerini ilettiği bildirilmiştir. Sadrazam'ın Kont Zichy ile konuşmasında, Babiâli'nin kendisinin ıslahatlar konusunda gerekli garantileri vereceğini söylediği ifade edilmiştir. Habere göre, Konstant Efendi, isyancılara uzlaşmacı tekliflerde bulunmak üzere Hersek'e gönderilecekti³⁰. Ancak bu haber, ertesi gün yalanlanmıştır. Yalanlama metninde, İstanbul'daki Avusturya büyükelçisi Kont Zichy'nin 30 Aralık'ta gizli bir şekilde Osmanlı Hükümeti'ne notanın içeriği ile ilgili bilgi verdiğine ilişkin haberlerin gerçeği yansıtmadığı ifade edilmiştir³¹.

Notanın Osmanlı Hükümeti'ne sunulması konusundaki diğer bir söylenti de Babiâli'nin "Üç Kuzey Gücünün" temsilcilerini kabul etmeyi reddettiğine ilişkindir. 10 Ocak tarihli haberde, bu söylentinin temelsiz olduğu belirtilmiş ve haber yalanlanmıştır. Ayrıca, Viyana'da askerî hazırlıklar olduğuna dair söylentiler olduğu, bunların gerçeği yansıtmadığı ve bunun gibi birçok asılsız söylentinin dolaştığı da haberde ifade edilmiştir. Andrassy Notası henüz resmi olarak Türk Hükümeti'ne sunulmamıştı. Paris Antlaşması'nın imzacısı olan büyük devletlerin onayı bekleniyordu. Fransa ve İngiltere'nin kendi görüşlerini resmî olarak

²⁷ *The Irish Times*, 22 Ocak 1876, s. 5.

²⁸ *The Scotsman*, 25 Ocak 1876, s. 4; *The Irish Times*, 25 Ocak 1876, s. 4.

²⁹ Danişmend, *age*, s. 251; Karal, *age*, s. 81-82; Sertoğlu, *age*, s. 3194-3195; Akgündüz, *agm*, s. 119; Stavrianos, *age*, s. 400.

³⁰ *The Manchester Guardian*, 8 Ocak 1876, s. 8.

³¹ *The Manchester Guardian*, 11 Ocak 1876, s. 8.

bildirmemesinden kaynaklanan bu gecikmenin sebebi Lord Derby'nin Londra'da bulunmamasıydı. Nota, isyancı vilayetlerde ıslahatların uygulanmasının kontrolü ile ilgili kesin bir teklif içermiyordu. Bir sanal kontrolden bahsediliyordu ki bu da konsolosların görüşleri ve büyükelçilerin raporlarından ibaret olacaktı. Daha iyi bir garanti, Hristiyanların özellikle vergilerin belirlenmesi konusundaki düzenlemelere katılmasıyla sağlanabilirdi³². Andrassy Notasının Babiâli'ye sunulması süreci uzadıkça, yeni söylentiler patlak veriyordu. Bunun nedeni, diğer bir söylentiyle ilgili haberde net olarak ortaya sunulmaktaydı.

Diğer bir söylentiye göre, Paris borsası, önceki Cuma gününü panik içerisinde tamamlamıştı ve bunun nedeni, İstanbul'dan gelen ve Babiâli'nin kendisiyle Hersek isyancıları arasına yabancı müdahalesini kabul etmeyeceğini ilan eden telgraftı. Haberde, bu tarz söylentilerin sorumlusunun "spekülatörler" (yalan haberler çıkararak borsada spekülasyonlar yaratan ve kazanç elde eden kişiler) olduğu belirtilmekteydi. Bunlar tarafından pek çok yalan haber yayılmaktaydı ve telgrafla gelen bu haber dikkatli bir şekilde ele alınmalıydı. Viyana'da hükümetin, yedek kuvvetler için seferberlik emri çıkardığı ve askerî bir hazırlık içerisinde olduğu da iddia ediliyordu. İddialara göre, bütün gelişmeler, isyancı vilayetlerin yakın zamanda Avusturya tarafından işgal edileceğini gösteriyordu. Böyle bir hareket, Paris ve Londra siyasi ve finansal çevrelerinde, Doğu Sorununun yeniden açılması ile sonuçlanabilirdi. Ancak bu haberler de diğer söylentiler gibi yalanlanacaktı. Viyana'dan alınan diğer bir telgrafta, seferberlikle ilgili haberlerin gerçeği yansıtmadığı vurgulanmaktaydı. Bu çelişkiler, bir ölçüde barışın devam edeceğine dair güveni tazeliyordu. Viyana'dan gelen ilk telgrafa inanmanın reddedildiği haberde, bu bilginin temelsiz olduğu ve gerekçe olarak gösterilen Avusturya'da yedek kuvvetler için seferberlik ilanının barışın bozulması gibi büyük bir olay için yeterli görülmediği ifade edilmiştir. Avusturya'nın Rusya ile ortak müdahalesi, ancak aracılık tekliflerinin Türkiye tarafından reddedilmesi ile mümkün olabilirdi. Eğer Türkiye notayı reddetmiş olsaydı, Avusturya'nın askerî müdahalesi haberlerine ihtimal verilebilirdi. Savaş veya barış durumunun anahtarı Türkiye'nin elindeydi ve bilindiği kadarıyla henüz Kont Andrassy Notası veya içeriğiyle ilgili resmi bir bilgilendirme Babiâli'ye ulaşmamıştı. Son fermanla, Osmanlı Hükümeti, bazı ıslahatlar yürürlüğe koyma konusunda istekliliğini ortaya koymuştu. Sorunu çözmek için uygulanabilecek önlemleri ele almak için Müslüman ve Hristiyanlardan oluşan bir komisyon kurulması düşünülüyordu. Türkiye'nin yeni düzenlemeler yapmayı kabul etmemesi için geçerli bir sebep yoktu. Ancak Babiâli, kendi sözleri veya uygulamaları ile isyancı vatandaşlarını niyetinin samimi olduğuna inandıramazdı. Tek çare vardı o da Büyük Güçlerin kendisine sunduğu teklifleri kabul etmek³³. Haberde, yayımlanan pek çok asılsız haber olduğu, bu haberlerin kaynağının süreçten kazanç elde etmeye çalışan spekülatörler olduğu belirtilmiş ve haberlerin dikkatli ele alınmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Kaldı ki, bu spekülasyonların hepsi, henüz Türkiye'ye sunulmamış bir nota ile ilgili yapılmıyordu.

Notanın Türkiye'ye teslim edildiğine dair diğer bir haber, 10 Ocak tarihli habere, Haberde, Andrassy Notasının Türk, İngiliz ve Fransız Hükümetlerine teslimi nedeniyle Viyana'da hissedilir bir coşkunun hâkim olduğu belirtilmiştir. Kont Andrassy'nin notasının Batı güçleri, özellikle de İngiltere tarafından desteklenmesi durumunda, Babiâli'nin teklifleri reddetmesinin beklenmediği bildirilmiştir. Fransa ve İngiltere'nin notayla ilgili kararının gecikmesinin sebebi de Lord Derby'nin kısa süreli olarak Londra dışında olması olarak aktarılmıştır³⁴. Haber daha sonradan yalanlanmamış olsa da ertesi gün yayımlanan bir habere göre henüz notanın Babiâli'ye sunulmadığı görülmektedir. Henüz notanın Babiâli'ye nasıl sunulacağı bile

³² *The Scotsman*, 10 Ocak 1876, s. 5.

³³ *The Irish Times*, 10 Ocak 1876, s. 4.

³⁴ *The Scotsman*, 10 Ocak 1876, s. 4.

netleşmemişti ve sadece üç imparatorluğun İstanbul temsilcilerinin bu konuda ortak hareket edecekleri biliniyordu³⁵. Henüz Babiâli'ye nasıl sunulacağının kararlaştırılmadığı bir süreçte, notanın teslim edilmiş olma ihtimali de ortadan kalkmaktadır. Burada notanın teslim edildiği ülkeler arasında garantör devletlerden ikisinin yer alıp İtalya'nın adının geçmemesi, yanlışlıkla İtalyan yerine Türk yazılmış olma ihtimalini de akıllara getirmektedir.

Andrassy'nin ıslahat tekliflerinin Osmanlı Hükümeti'ne sunulması konusunda, basılı kaynaklardaki tarihle uyumlu tek haber, Babiâli'nin notayı kabulünü ilan ettiği, 11 Şubat 1876 tarihinde yayımlanmıştır. Habere göre, Andrassy Notası, 30 Ocak tarihinde İstanbul'daki Avusturya büyükelçisi Kont Zichy'ye ulaşmış ve Zichy, ertesi gün (31 Ocak) Osmanlı Hariciye Nazırı Raşid Paşa'ya notayı iletmisti. Nota, Avusturya Şansölyesinin Kont Zichy'ye hitaben yazdığı bir yazı şeklindeydi. Kont Zichy, Raşid Paşa'ya yazıyı okumuş ve Raşid Paşa, kendisinden belgenin bir kopyasını bırakmasını istemişti. Daha sonra, garantör devletlerin temsilcileri, Raşid Paşa ile görüşmeler yapmış ve Kont Andrassy'nin ıslahat projesine kendi hükümetlerinin de destek verdiğini bildirmişlerdi. Raşid Paşa, Babiâli'ye dostane bir şekilde iletilen bu taleplerin incelendikten sonra Sultan'a sunulacağı cevabını vermişti. Haberde, Babiâli'nin, imparatorluğun iç işlerine müdahale edilmesinin getirdiği rahatsızlık dışında, 12 Aralık fermanında sunulandan daha azını talep eden Andrassy projesine olumsuz bir yanıt vermesinin beklenmediği vurgulanmıştır. Artık geriye Sultan'ın fermanının ve bu notanın isyancı vilayetlerde uygulanması ve bu uygulamanın sonuçlarının izlenmesi kalmıştı. Muhabir, haberin sonunda ıslahatların etkileri ile ilgili kendi düşüncelerini de aktarmıştır. O'na göre, bu düzenlemeler, üzerlerine gönderilen büyük Türk kuvvetlerine karşı başarılı bir direniş sergileyen isyancılar üzerinde etkili olmayacaktı. İsyancılar bağımsızlık isteyecek ve bunun üzerine de isyan Türk veya Avusturya askerleri tarafından kanlı bir şekilde bastırılacaktı³⁶. Bununla birlikte, Kuzey Güçleri, Babiâli'nin notayı kabul etmesi veya reddetmesi veya isyanın bahar aylarında daha da yayılması durumlarında neler yapılacağı ile ilgili müzakerelerine de başlamışlardı³⁷.

Andrassy Notasına İlişkin Yorumlar

İncelenen gazetelerde, Andrassy Notasının hem içeriğiyle hem de isyanın gelişimi ve notanın isyana etkileri ile ilgili farklı yorumlara rastlanmaktadır. Notayla ilgili ilk yorum, 7 Ocak 1876 tarihli *The Irish Times* gazetesinde yayımlanan haberde yer almaktadır. Haberde, notanın, elde edilebilecek tüm faydaları sağlayacağı, Türk İmparatorluğu üzerinde uygulanmasının paha biçilmez bir lütf olacağı ve Avrupa kabinelerinin karmaşık gündemindeki pek çok maddeden birinin eksilmesi dışında bir işe yarayıp yaramayacağını söylemek için henüz çok erken olduğu belirtilmiştir³⁸. Haberde, nota temelde faydalı görülmele birlikte, etkilerinin ne olacağının kestirilemediği vurgulanmıştır.

10 Ocak tarihinde, *The Manchester Guardian* gazetesinde Kont Andrassy Notası ile ilgili editöryal bir makale kaleme alınmıştır. Makalede, notanın henüz kamuoyu ile paylaşılmadığı ancak gazetenin Viyana ve Berlin'deki kaynaklarından aldığı bilgiler sayesinde içeriği ile ilgili bilgi sahibi olunduğu belirtilmiştir. Makaleye göre, Türk Hükümeti'nin ilan ettiği fermana rağmen Büyük Güçler müzakerelerini sürdürüyorlardı. Bu devletlerden bir veya birkaçı Türkiye'nin sadece Hristiyan vilayetlerinde ıslahat projesini boşuna bir uğraş olarak görüyordu. Fermanın ciddi içeriğine rağmen değersiz yasa değişikliklerinden ibaret olduğu düşünülüyordu. Durumu kontrol eden kişi Sultan olduğu sürece isyan yatıştırılmazdı. Notanın

³⁵ *The Scotsman*, 25 Ocak 1876, s. 4; *The Irish Times*, 25 Ocak 1876, s. 4.

³⁶ *The Scotsman*, 11 Şubat 1876, s. 3.

³⁷ *The Manchester Guardian*, 24 Ocak 1876, s. 4.

³⁸ *The Irish Times*, 7 Ocak 1876, s. 3.

gizli tarihçesi açığa çıkarsa, kamuoyunun taleplerinin tamamen dikkate alınmadığı ortaya çıkacaktı. Çok önemli tespitlerin yapıldığı makale şu şekilde devam etmektedir:

“Bildiğimiz kadarıyla Rusya, ‘Hasta Adam’ın dostu gibi hareket ediyor. Prens Gorchakoff, Türkiye’ye yabancı müdahalesi ile ilgili hassasiyet gösteriyor ki bu durum Batı Avrupa devletlerini olduğu gibi Türkleri de şaşırtmış ve hatta güldürmüştür. 20 yıl önceki Rus politikası ile şimdiki Rus politikası arasındaki değişim doğal değil ve Rusya’nın neden bu şekilde davrandığıyla ilgili bir teori üretmek de zor olmaz. Saldırganlıktan kaçınmak isteyen Avusturya’nın dostane bir politika izlemesi daha anlaşılabilir. Bosna ve Hersek’teki isyandan direkt olarak ve ciddi bir şekilde etkileniyor ve isyanın kısa süre içerisinde bastırılması Avusturya için de faydalı olacaktır. Bu nedenle, müzakerelerin bir noktasında Kont Andrassy’nin Hristiyan vatandaşlara verilecek geniş imtiyazların uygulanması için maddî garanti verilmesini de istemiş olması muhtemeldir. Üç büyük devlet, müzakereleri idarî düzenlemelerle sınırlandırmıştı ki bu sorunun uzun süre önce çözülmüş olması gerekirdi. Bu konudaki düşüncelerde hiçbir zaman büyük farklılıklar olmamıştı ve hiç kimse bu noktada Sultan’ın hükümetine notanın sunumunun birlikte mi ayrı mı yapılması meselesinin tartışmaları uzattığına inanmazdı.

Aslında notanın hafif ve zararsız ve tahmin edileceği üzere bir dizi müdahaleden ibaret olduğu açıktır. Tekliflere bir ‘sanal kontrol’ün eklendiği söyleniyor. Ama eğer hepsi buysa Türkiye’nin Avrupa’nın geri kalanı ile ilişkilerindeki durumu değişmez. Uzun yıllardır Osmanlı Hükümeti üzerinde sanal kontrol olmayacağı söyleniyorsa, Hristiyan halklar için teklif edilen bu sanal kontrol nedir? Nota, Bosna ve Hersek’in talepleri ile sınırlı. Eğer bu notadaki görüşlere Kont Andrassy’nin görüşleri hâkimse, o zaman kapsamının sınırlandırılmış olması için bir gerekçe bulunmuyor. Anlaşıldığına göre, bu iki vilayetle ilgili, eşitlik temelli, Müslümanlarla Hristiyanlar arasında adaleti sağlayacak, yozlaşmaların giderildiği ve güvenilir tarafsız mahkemeler içeren, vergi sistemini düzenleyen ve alınan vergilerin bir kısmının reaya için kullanılmasını sağlayan teklifler bulunmuyor. Bu ıslahatların uygulanmasını sağlamak için Müslüman ve Hristiyanlardan oluşan karma bir komisyon kurulacağı söyleniyordu.

Bu maddeler arasında Sultan’ın fermanında ele almadığı hiçbir şey bulunmamaktadır. Burada bahsedilen konuların hepsi fermanda işlenmişti. Fermanın sağladığı güvenceyi, karma komisyonun nasıl sağlayabileceğini anlamak zor. Eğer İngiltere, Fransa ve İtalya, notaya destek verirlerse, Sultan hiç şüphesiz notayı kabul edecek ve uygulamaya hazır olduğunu söyleyecektir. Ama Sultan’ın Paris Antlaşması’nın imzacılarına bu gösteriye neden ihtiyaç duyulduğunu sorma hakkı da olacaktır. Garantiler istemek anlaşılabilir bir durumdu ancak bu Avusturya projesi, fermanla Türkiye’nin tamamı için verilen garantilerden Bosna ve Hersek’i de yararlandırma teklifinden başka bir şey değil. Bu iki vilayet için Türkiye’nin diğer bölgelerinden daha fazla güvence istenmiyor. O zaman bu olağanüstü müdahalenin amacı ne? Bu sorulara cevap vermek mümkün değil. Üç büyük devletin talepleri ılımlı. Ancak şu sorunun da yanıtlanması lazım. Bu nota, notasız başarılacaklardan daha fazla ne başarabilir? Diğer nedenler arasında, Türkiye’de dürüst yönetim olmadığı ve fermana güvenilmediği söyleniyor. Aynı vahim sorun üç devletin notasında da var.

Sultan Abdülaziz, tahta çıktığı günden beri büyük devletlerin fikirlerinden haberdardır. Büyükelçiler, kendisini ve bakanlarını bilgilendirmişti ve bu nota O’na daha önceden bilmediği bir şey anlatmayacaktı. Kısacası, büyük devletler, talepleri konusunda ya daha ileri gitmeli ya da geleneksel usullerine geri dönerek fermanın katı

bir şekilde ve dürüstçe uygulanacağına dair garanti istemelidir. Avusturya, Rusya ve Almanya'nın kendi çıkarları var ancak henüz oyunda hamle yapma sıraları gelmedi. Şimdilik kendi çıkarları için yolu mümkün olduğunca açmaya çalışıyorlar. Hâlihazırda, şiddetli tedbirler almak Batı Avrupa'yı harekete geçirebilir ve bu tür bir utançtan kaçındıkları söylenebilir. Tabi ki İngiltere, Fransa ve İtalya'nın Türkiye'ye askeri yardıma koşmayacakları da aşîkâr. Ancak bir şeyi yapmanın her zaman iki yolu vardır. Üç imparatorluk, bu iş için uygun olan metodun Andrassy Notası olduğunu düşünüyorlar. Eğer Batı Avrupa devletlerinin onayı alınırsa, önemli bir engel ortadan kalkmış olacak. Üç imparatorluk kendilerini bir davaya adanmışlar ve bu dava nedeniyle de suskunluklarını koruyorlar. Ancak bu üç devletin her şeyi kendi yöntemleri ile uygulamak istemeleri onları yalnız da bırakabilir³⁹."

Türkiye'nin notayı kabul edip etmeyeceğine ilişkin yorumlar da gazetelere yansımıştır. *The Scotsman* gazetesinde yayımlanan 10 Ocak tarihli haberde, Türkiye'nin Paris büyükelçisinin Fransız Hükümeti'ne, ülkenin toprak bütünlüğünü şüpheye düşürecek hiçbir maddenin kabul edilmeyeceğini sözlü olarak bildirdiği aktarılmıştır. Haberde, Babıâli'nin Ekim ayında yayımlanan irade ve Aralık ayında ilan edilen fermanla uyumlu olan Kont Andrassy Notasını kabul etmesinin ümit edildiği belirtilmiştir. İslahatların yürütülmesi için öngörülen karma komisyon konusunun ise zaten Aralık ayındaki fermanla sağlandığı da ifade edilmiştir⁴⁰. Benzer bir haberde, Babıâli'nin notayı kabul etmemesi için bir gerekçesinin olmadığı ortaya konulmaktadır. Nitekim Babıâli, ilan ettiği fermanlarla, notadaki hususların yürürlüğe konulduğundan emindi ve herhangi bir diplomatik müdahale için oldukça küçük bir kapı bırakmıştı⁴¹.

Konuyla ilgili diğer bir haberde, Andrassy Notasının iyi niyetli olduğu ve paşaların bunu hemen kabul etmesinin beklendiği belirtilmiştir. Kabul edilecek notanın Osmanlı Hükümeti tarafından uygulanacağını garantisinin sorgulandığı habere göre, Türkler notayı asla uygulamazdı. Türklerin bütün ıslahat girişimleri sözden ibaretti ve isyancılar bunları kabul etse bile, savaş kısa süreliğine ertelenmiş olacaktı. Kont Andrassy'nin bunu algılayamamış olmasına inanmak oldukça zordu. Ya da aslında kendisi sadece büyük bir savaşı mümkün olduğunca erteleyebildiği kadar ertelemek istiyordu. Bu gecikme Doğu devletlerinin çıkarına olacaktı. Rusya'nın ordusu tam olarak hazır değildi, Avusturya'nın barışı arzulamak için her türlü sebebi vardı ve Türkiye, daha kötü bir durumda olamazdı. Bu üçlü her şeyi ertelemek isterdi ancak hesapta üç diğer faktör daha vardı. Prens Bismark da ertelemeyi arzu ediyordu. Türkiye'deki Hristiyanlar ve Karadağ da erteleme taraftarıydı. Bu süreçte, Hristiyanlar, Müslüman toprak sahiplerine ve Karadağ da Osmanlı Devleti'ne karşı güçlenebilirdi. Eğer üç büyük güç Avusturya teklifinin sunulmasını reddederse, isyan devam edecekti ve nota ciddi harekâtın ilk adımı olacaktı. Fransa ve İngiltere'nin notayı onaylamaması için bir neden yoktu. Nitekim savaş ilan edilmeden önce barış için her türlü çabanın harcanmasını arzu ediyorlardı. Askeri olarak güçlü üç büyük imparatorluk, uygulanabilirliğini ele almaksızın bir proje açıklamıştı. En iyisi, ılımlı yapısı ve yetersizliği görmezden gelinerek, Avusturya notasının önemini eksiltmemektir⁴². Haberde, Andrassy Notasının aslında isyancılar nezdinde hiçbir tesirinin olmayacağı ve tamamen savaşı ertelemek yolunda bir adım olduğu aktarılmaktadır. Türk Hükümeti'nin notanın içeriğini uygulamasına da ihtimal verilmemektedir.

³⁹ *The Manchester Guardian*, 10 Ocak 1876, s. 5.

⁴⁰ *The Scotsman*, 10 Ocak 1876, s. 5.

⁴¹ *The Scotsman*, 28 Ocak 1876, s. 3.

⁴² *The Manchester Guardian*, 10 Ocak 1876, s. 8.

İngiltere'nin Andrassy Notasını onayladığına ilişkin yayımlanan bir haberde, Avusturya ve Rusya'nın zaten İngiltere'den daha fazlasını beklemedikleri belirtilmiştir. Nitekim İngiltere, Avrupa meselelerinde kritik konularda karar verilmesi için önemli bir devlettir. Bu meselede ise neredeyse seçme şansı yok gibiydi. Türkiye'nin düzgün yönetilmemesinin getirdiği patlamalardan biriyle yüzleşmek gerekiyordu. Aynı türden patlamalar Yunanistan, Mısır, Sırbistan ve Hersek'te gerçekleşmişti. Avrupa devletlerinin, "yarı barbar" bir devletin uygulamalarına müdahalesi kaçınılmazdı ve bu müdahaleyi kaçınılmaz bir değişim izleyecekti. Büyük Güçler, Hersek Hristiyanlarının aynı "tiranlıkla" yönetilmeye devam etmesine izin veremezlerdi. İngiliz Hükümeti, sadece Türkiye'nin dış baskı olmadan adil bir şekilde yönetilip yönetilemeyeceğini sorgularken Andrassy'nin teklifleri dış müdahalenin oluşturabileceği tehlikeye rağmen oldukça iyiydi. Notanın sunulmasından daha önemli bir sorun vardı. Tekliflerin uygulanmasında kullanılacak olan mekanizma nasıl olacaktı? Hristiyan ve Müslümanlardan oluşacak olan komisyon, hukuk önünde Müslümanlarla reayayı nasıl eşitleyecekti ve Bosna ve Hersek eski kötü yönetime dönmekten nasıl kurtarılacaktı? İsyancıların kendisiyle müzakerelere başlanmalı ve silah bırakmaları teşvik edilmeliydi. Bunun için Türk ordusunun ve Müslümanların reayaya saldırılarının önüne geçilmesi gerekiyordu. Yaşadıkları saldırılar nedeniyle evlerinden uzaklaştırılan reayaya ödemeler yapılması lazımdı. Bosna ve Hersek yöneticilerinin İstanbul'daki entrikalar nedeniyle görevlerinden uzaklaştırılma tehlikesini ortadan kaldırmak ama onlara çok geniş yetkiler de vermemek gerekiyordu. Bu sorunlardan her biri silahlı mücadele ile sonuçlanabilecek türdendi. Bununla birlikte, iki önemli husustan bahsetmek gerekirdi. Türkiye'de saldırganlıkların ve çatışmaların karşısında barış yanlısı bir dönüşüm vardı. Ayrıca Hersek'te yapılacak olan idarî düzenleme, bugünkünden daha kötü bir sonuç doğuramazdı⁴³. Haberde, İngiltere'nin notayı kabulünün gerekçeleri üzerine bir yorumlama yapılmaktadır. Daha önceki isyanlardan da ders çıkaran İngiliz Hükümeti, Hersek İsyanına müdahalenin de kaçınılmaz olduğunu biliyordu. Andrassy Notasını barışçıl bir çözüm yolu olarak gören İngiliz Hükümeti, çareyi bu ıslahat projesini onaylamakta bulmuştu. Haberde, notanın uygulanabilirliği de sorgulanmış ve bu konuda olumsuz bir beklenti içerisinde olunduğu görülmüştür.

The Scotsman gazetesinin 7 Şubat tarihli nüshasında, Kont Andrassy'nin ıslahat projesi ile ilgili bir makale yayımlamıştır. Fransız basınında, birkaç gün önce İstanbul'daki Avusturya elçisi tarafından Türk Hükümeti'ne sunulan notanın içeriğinin yayımlandığının belirtildiği makalede, öncelikle notanın içeriği ile ilgili bilgiler verilmiştir. Buna göre, 30 Aralık 1875 tarihli ve Budapeşte'de hazırlanan nota, Avusturya-Macaristan, Rusya ve Almanya sarayları ile diğer büyük devletlerin Hersek İsyanının başlangıcından itibaren Avrupa barışını da etkileyebilecek bu sorunu çözmek için büyük çaba harcadıkları açıklamasıyla başlamaktaydı. Büyük Güçler, çatışmaların bölgesel kalması ve Sırbistan ve Karadağ'ın harekete katılmasının engellenmesi için bütün nüfuzlarını kullanmışlardı. Andrassy, bu çabalardan şöyle bahsetmekteydi:

"Dahası, kabineler konsoloslukları vasıtasıyla Türk Hükümeti'ne isyanın bastırılması için işbirliği teklif ettiler. Bunu yaparken, herhangi bir müdahaleden kaçındılar ve Sultan'ın egemenliğini, haklarını ve üstünlüğünü korumak için oldukça dikkatli davrandılar. Konsolosluk delegeleri, bir Soruşturma Komisyonu gibi hareket etmedi ve isyankâr halkların avukatlığını yapmaya çalışmadı. Yaptıkları şey, isyancıların dış yardımlarla ilgili hayallerini ortadan kaldırmak ve onları arzu ve şikâyetlerini tam olarak iletmeye teşvik etmektir. Büyük Güçler, sadece meşru gördükleri talepleri Türk Hükümeti'nin dikkatine sunma hakkını saklı tutmuşlardı. Kabinelerin bu

⁴³ *The Scotsman*, 20 Ocak 1876, s. 3.

arabuluculuk faaliyeti, attıkları adımlarda niyetlerinin dostane olduğunun ispatıydı. Yıkıcı ve kanlı çatışmaları ortadan kaldırmak Avrupa, Babiâli ve isyancıların tamamının çıkarına olacaktı ve bu olayların tekrarının engellenmesi için ciddi ıslahatlar yapılması gerekmekteydi. İsyanın başlangıcından itibaren Büyük Güçlerin faaliyetlerinin tarihçesi bu şekildeydi.

Kabineler, Sultan'ın hükümetinin askerî tedbirler almasını engellemek değil, bu tedbirlerin yanı sıra O'nu "şeytanla savaşı" sırasında, manevî önlemler de almaya ve ileride oluşabilecek yeni rahatsızlıkların önüne geçmeye teşvik ediyor. Babiâli'nin ilan ettiği ıslahatlar isyancı vilayetlerin halklarını yatıştırmış gibi görünmüyor. Diğer taraftan, Türk kuvvetleri isyanı bastırmayı başaramadı. Bu şartlar altında, Büyük Güçlerin Avrupa barışının devamlılığı açısından hareketin tehlikelerinin ortadan kaldırılması amacıyla, ortak bir politika üzerinde anlaşmasının zamanı geldiğine inanıyoruz."

Andrassy, bu girişin ardından, Sultan'ın 2 Ekim tarihli iradesi ve 12 Aralık tarihli fermanındaki iyi niyeti kabul etmiş ve bu fermanlarda yazan hususların kanunlaşması ve yürürlüğe konulmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Bu hususların uygulanması durumunda, kısa bir süre için Bosna ve Hersek'te kanama durdurulabilirdi. Andrassy'ye göre Babiâli, isyancı vilayetlerdeki hareketin yatıştırılmasından çok imparatorluğun genel idaresindeki sorunlara odaklanmıştı. Ancak, ıslahatların başarıya ulaşması ve Avrupa barışının korunması her şeyden önce isyanın bastırılmasını gerektiriyordu. Bosna ve Hersek'teki isyan, bölgede yaşanan Hristiyan vatandaşların sosyal ve manevî durumları ile ilişkiliydi. Sorunların temeli bu iki vilayette yaşayan Müslümanlarla Hristiyanların faaliyetlerine yön veren kin ve garz duygularıydı. Haç ve Hilal arasındaki düşmanlığın en acı yaşandığı bölge Avrupa Türkiye'siydi. Bu fanatik kinin arkasında yatan en önemli sebeplerden biri, Hristiyan vatandaşların din özgürlüklerine karşı alınan tedbirlerdi. Hristiyanlar, kendilerini köle gibi hissetmekteydi. Kont Andrassy, bu açıklamaların ve Bosna ve Hersek'te son 20 yıldaki gelişmeleri de vurguladıktan sonra, barışın sağlanması amacıyla isyancı vilayetlerde uygulanmasını teklif ettiği ıslahatlar sıralamıştır:

1. *Tam ve mutlak dinî özgürlük sağlanması;*
2. *Vergi toplama (iltizam) sisteminin kaldırılması;*
3. *Bosna ve Hersek'te doğrudan toplanacak vergilerin 12 Aralık tarihli ferman çerçevesinde tesis edilecek kurumların denetiminde bölgenin kendi yararına kullanılması;*
4. *2 Ekim tarihli irade ve 12 Aralık tarihli fermana da belirtildiği üzere, eşit sayıda Müslüman ve Hristiyan'dan oluşacak bir özel komisyon kurularak, Büyük Güçler tarafından teklif edilen ıslahatların uygulanmasının denetlenmesi;*
5. *Arazi sahipleri ile kırsal halk arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesi⁴⁴.*

Andrassy Notasının içeriğine dair yapılan bu haberde, öncelikle teklif hazırlanmadan önce büyük devletlerin isyanı yatıştırmak için harcadıkları çabalardan bahsedilmiş ve ardından neden düzenlemeler yapılmasına ihtiyaç duyulduğu aktarılmıştır. Notanın beş maddelik içeriği de haberde aktarılmıştır. Notanın içeriğinin paylaşılması üzerine, 7 Şubat tarihinde yayımlanan bir haberde, Babiâli'nin kabulüne kadar notanın içeriğinin yayımlanmamasına karar verilmiş olmasına rağmen açıklanamayan bir sebepten ötürü Fransız ve Alman basınına yansdığı belirtilmiştir. Bununla birlikte, Fransızca metnin ve Almanca tercümesinin aslında yanlışlarla dolu olduğu vurgulanmıştır⁴⁵. Haberde, çevirilerde hata olduğunun söylenmesine rağmen, ilgili

⁴⁴ *The Scotsman*, 7 Şubat 1876, s. 5.

⁴⁵ *The Scotsman*, 7 Şubat 1876, s. 5.

5 madde incelendiğinde⁴⁶, Babiâli'ye sunulan maddelerle hemen hemen aynı olduğu görülmektedir.

Notayla ilgili bir yorum da denetim mekanizması ile ilgili yapılmıştır. 13 Ocak tarihli haberde, Kont Andrassy Notasının Türkiye'de ıslahatların uygulanması ile ilgili herhangi bir kontrol veya garanti önermediğinin doğrulandığı belirtilmiştir. Ancak habere göre, Babiâli, notayı kabul etmesi durumunda, Avrupa güçleri ile sözleşme yapmış sayılacaktı ve notanın uygulanması, Hristiyanların da katılımı sağlanarak sanal bir garanti altına alınacaktı⁴⁷. Aslında nota ile bir denetim mekanizması kuruluyordu. Notada, eşit sayıda Müslüman ve Hristiyan'dan oluşan bir denetim komisyonu kurulması öneriliyordu ki zaten Sultan Abdülaziz'in 12 Aralık 1875'te yayımladığı fermanla böyle bir komisyonun tesis edilmesi öneriliyordu.

Babiâli'nin Notaya Cevabı

Babiâli'nin Andrassy Notasını kabul edeceğine ilişkin beklentiler, henüz nota resmi olarak Osmanlı Hükümeti'ne sunulmadan önce başlamıştır. Örneğin, 21 Ocak tarihli bir haberde, Babiâli'nin yabancı devletlerin Bosna ve Hersek'te uygulanacak ıslahatlar önerilerine itirazının bulunmadığı, zaten notada ileri sürülen hususların karşılanması konusunda büyük bir yol kat edildiği belirtilmiştir. Babiâli'nin tek endişesinin, egemenlik haklarına karışılması konusu olduğunun vurgulandığı haberde, bu noktada da Türk Hükümeti'nin direnişçi tutumunu terk ettiği aktarılmıştır⁴⁸. Diğer bir haberde, Babiâli'nin notadan kısa süre önce benzer düzenlemeler yapılacağını ilan etmiş olmasının, notanın kabulü durumunda Sultan'ın küçük düşmesini engellediği bildirilmiştir. Habere göre, Hersek cephesinde Türklerin elde ettiği başarılarından sonra bir sessizlik hâkimdi ve muhtemelen isyancılar ve Türkler yeni bir savaşa hazırlık yapıyorlardı⁴⁹. Habere göre, Babiâli bir taraftan notayı kabul etmeye ve Bosna ve Hersek vilayetlerinde ıslahatlar yapmaya hazırlanırken, aksi bir durum yaşanması durumunda askerî müdahale için de hazırlıklarını tamamlıyordu.

Henüz nota Osmanlı Hükümeti'ne sunulmadan, Babiâli'nin notayı kabul ettiğine ilişkin söylentiler de gazetelere yansımıştır. Bunlardan biri, 24 Ocak tarihli *The Scotsman* gazetesindeki haberdır. Habere göre, Roma'da Babiâli'nin gayri resmi olarak Andrassy Notasını kabul ettiği ve böylece uzun süreli bir barış sözü verdiğine dair söylentiler başlamıştı⁵⁰. Ancak henüz nota resmi olarak Babiâli'ye sunulmamıştı. Bu nedenle de bu söylentinin gerçek olmadığı açıktı. Konuyla ilgili diğer bir haber, 7 Şubat tarihlidir. Habere göre, Babiâli, Andrassy'nin ıslahat projesine cevabını içeren yazışmayı, 6 Şubat tarihinde altı büyük devletin temsilciliklerine göndermiş ve notada ele alınan 5 maddenin isyancı vilayetlerde uygulanmasını kabul etmişti⁵¹. Osmanlı Hükümeti, notaya resmî cevabını 12 Şubat tarihinde verecekti ve maddelerden birinde de değişikliğe gidecekti. Bu çerçevede bu haberin de gerçeği yansıtmadığı görülmektedir.

Andrassy Notasının sunum şekli de önemli bir konuydu. Islahat tekliflerinin resmî bir nota ile Babiâli'ye verilmesi, Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmak anlamına gelebilirdi. Ancak Babiâli, tekliflerin resmi bir nota veya memorandumla sunulmamasını sağlamayı başarmıştı. Notadaki talepler, gayri resmi ve sözlü bir şekilde dostane tavsiyeler olarak

⁴⁶ Bkz. Danişmend, *age*, s. 251; Karal, *age*, s. 81-82; Stavrianos, *age*, s. 400; *Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri*, s. 19; Özkan, *age*, s. 260; Jelavich, *age*, s. 384.

⁴⁷ *The Manchester Guardian*, 13 Ocak 1876, s. 8.

⁴⁸ *The Manchester Guardian*, 21 Ocak 1876, s. 8.

⁴⁹ *The Scotsman*, 22 Ocak 1876, s. 7.

⁵⁰ *The Scotsman*, 24 Ocak 1876, s. 6.

⁵¹ *The Scotsman*, 7 Şubat 1876, s. 5.

Babîâli'ye iletilecekti. Böylece Sultan ve nazırları, bir iç meseleye dış müdahale yapılmasıyla aşağılanmış olmayacaktı⁵². Bu çerçeve içerisinde, 30 Ocak 1876 tarihinde Kont Andrassy'nin projesi Kont Zichy tarafından Babîâli'ye iletilmiştir.

Andrassy Notası Osmanlı Hükümeti'ne sözlü olarak iletdikten sonra Babîâli'de nota ile ilgili görüşmeler başlamıştır. Bu görüşmelere ilişkin 3 Şubat tarihli haberde, önceki gün (2 Şubat) İstanbul'da Meclis-i Vükela'nın toplanarak, 5 önemli madde içeren notayı incelediği belirtilmiştir. Nota şu maddelerden oluşmaktaydı: *Dinî özgürlüğün sağlanması, vergi toplama (iltizam) sisteminde düzenleme yapılması, çiftçilere bazı kolaylıkla bahşedilmesi, toplanan vergilerin bir kısmının bölgesel gelişim için isyancı vilayetlerde kullanılması ve bu ıslahatların uygulanmasının denetlenmesi için Müslüman ve Hristiyanlardan oluşan bir karma komisyon teşkil edilmesi*. Haberde, Babîâli'nin cevabını kısa süre içerisinde vereceğine ve bu projedeki ilkeleri kabul edeceğine inanıldığı da aktarılmaktadır⁵³. Daha önceden gazetelere yansıyan ancak sonradan yanlışlıklar olduğu iddia edilen metindeki maddelerle bu maddelerin aynı oldukları da dikkat çekmektedir.

Gazetelerde, Osmanlı Hükümeti'nin notaya ne zaman cevap vereceğine ilişkin haberlere de rastlanmaktadır. 3 Şubat tarihli haberde, alınan özel istihbarata göre, Babîâli'nin Andrassy Notasına cevabının Sadrazam tarafından aynı hafta içerisinde açıklanacağı ve bir sözleşme ortaya koymak amacıyla cevabın yazılı olmasının beklendiği ifade edilmektedir⁵⁴. Babîâli'nin notaya olumlu bir cevap vermemesi durumunda neler olacağı da diğer bir merak konusuydu. Konuyla ilgili 5 Şubat tarihli haberde, Andrassy projesinin kabul edilmemesi durumunda, kendisinin Avusturya Başvekilliği görevinden düşebileceği belirtilmekteydi. Habere göre, Sultan, Ortodoks Müslümanlar üzerindeki geleneksel nüfuzunu kaybetmemek için teklifleri kabul edebilir ama uygulamamak için bir yöntem bulabilirdi⁵⁵.

Babîâli'nin Andrassy Notasını kabul ettiğine dair ilk gerçekçi haber, 12 Şubat tarihli habere. Haberde, Babîâli'nin notadaki teklifleri, *Bosna ve Hersek'ten toplanacak doğrudan vergilerin bu vilayetlerin kaynaklarının geliştirilmesi için kullanılması* maddesi dışında uygulamaya razı geldiği bildirilmiştir. Nitekim böyle bir sistem, imparatorluğun geri kalanı ile karşılaştırıldığında Bosna ve Hersek'te olağanüstü bir durum yaratacaktı. Babîâli, bu sorunun çözülmesi için Bosna ve Hersek'teki kamu çalışmaları için ayrılan bütçenin artırılması şeklinde bir düzeltme teklif edecekti. Haberde, kısa süre içerisinde, ıslahatların yürütülmesine ilişkin bir ferman yayımlanmasının beklendiği de belirtilmekteydi⁵⁶. Babîâli'nin Avusturya Hükümeti'ne verdiği ve aşağıda sözü edilen cevap incelendiğinde, bu haberdeki bilgilerin doğru olduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı Hükümeti'nin Kont Andrassy Notası ile ilgili Avusturya Hükümeti'ne verdiği resmî cevap, 23 Şubat 1876 tarihinde gazetelerde yayımlanmıştır:

“Ekselansları Kont Andrassy'nin Avusturya-Macaristan'ın Londra, Paris ve Roma temsilciliklerine gönderdiği ve tarafımıza içeriğinin sözlü olarak aktarıldığı, Bosna ve Hersek'le ilgili beş noktayı içeren yazısı Babîâli tarafından dikkatle incelenmiştir. Babîâli, Büyük Güçlerin isyankâr bölgeleri yatıştırmak ve Hersek'teki felaketlerin devam etmesine neden olacak yan etkileri engellemek adına bütün güçleriyle manevî bir baskı uygulamak istediklerini anlamıştır. Kendi vatandaşları arasında düzeni sağlama arzusu kadar, büyük devletlerin dostane tavsiyelerine riayet ettiğinin yeni bir örneği

⁵² *The Scotsman*, 28 Ocak 1876, s. 3.

⁵³ *The Scotsman*, 3 Şubat 1876, s. 6; *The Scotsman*, 7 Şubat 1876, s. 4.

⁵⁴ *The Scotsman*, 3 Şubat 1876, s. 6.

⁵⁵ *The Manchester Guardian*, 5 Şubat 1876, s. 8.

⁵⁶ *The Manchester Guardian*, 12 Şubat 1876, s. 8.

olması açısından, Majesteleri Sultan'ın konuyla ilgili vardığı çözümleri Ekselanslarına bildiriyorum. Osmanlı Sultan'ı, Büyük Güçlerin yukarıda değinilen iyi niyetli taleplerini not ederek, 15 Muharrem 1293 (11 Şubat 1876) tarihinde bir irade yayımladı. Belirtilen beş maddeden dördünün gecikme olmaksızın Bosna ve Hersek'te uygulanmasını emretti ve bu iki vilayette bu maddelerin tamamının uygulanmasından kendisini sorumlu tuttu. Bir nüshası ekte gönderilen ve Büyük Güçlerin Osmanlı Sultan'ı nezdindeki temsilcilerine de teslim edilen talimatları incelerken fark edebileceğiniz gibi, 5. madde, bu iki vilayetin ihtiyaçlarını karşılayabilecek şekilde ve aynı zamanda Kont Andrassy'nin teklifinden ilham alarak değiştirildi. Babiâli'nin kararını Ekselanslarına bildirmekten memnuniyet duyurum.⁵⁷”

Meclis-i Vükela'nın ve Sultan Abdülaziz'in, nota ile ilgili vardığı karara göre, notadaki beş maddeden dördü kabul edilmiş ve 11 Şubat tarihinde bir ferman yayımlanarak gecikme olmaksızın yürürlüğe konulmaları emredilmiştir. Bununla birlikte, 12 Şubat'ta yayımlanan haberle uyumlu olarak, toplanan vergilerin bölgesel ihtiyaçlar için harcanması maddesi, devletin geri kalanıyla ayrıcalık yaratacak olması nedeniyle kabul edilmemiştir. Ancak Babiâli bununla ilgili de bir çözüm yolu bulmuş ve Bosna ve Hersek'teki kamu harcamalarına aktarılan bütçeyi arttırmaya karar vermiştir. Böylece Andrassy Notasının teklif ettiği ıslahatların tamamı kabul edilmiş oluyordu.

Osmanlı Hükümeti'nin notayı kabulüyle ilgili yayımlanan bir haber oldukça ilgi çekicidir. 7 Mart tarihli haberde, Hersek'teki isyanın kısa süre içerisinde sona ermemesi durumunda Türkiye'nin suçlanamayacağı ifade edilmiştir. Nitekim Babiâli, Andrassy Notasının içerdiği teklifleri samimi olarak kabul etmesinin yanı sıra daha da ileri giderek isyancılara af da bahşetmiştir. Bu af, komşu devletlere kaçan mültecilerin sorgusuz sualsiz ve rahatsız edilmeksizin evlerine geri dönebilecekler, toprakları için tohum alabilecekler, evlerini onarmaları için yardım alabilecekler ve bir yıllığına aşar ve iki yıllığına da diğer vergilerden muaf olacaklardı. Uzlaşma yönünde mümkün olan en büyük adım atılmıştı. Eğer Avusturya ve Rusya isyancıların silah bırakmalarını sağlayamazlarsa da isyanın yatışması mümkün görünüyordu. İsyancılar büyük kayıplar vermişti ve yardım sağladıkları Karadağ sınıрыyla bağlantıları fiilî olarak kesilmişti. Sırbistan ve Karadağ'ın harekete katılmalarına da engel olunmuştu. Rusya ve Avusturya kendi belirledikleri politikaya sadık kalırlarsa, isyanın tarihte kalması için hiçbir engel bulunmamaktaydı. Haberde, bu görüntü çerçevesinde, bu zavallı ve istenmeyen durumun sonunun geldiğinin düşünüldüğü de vurgulanmaktadır⁵⁸. Habere göre, Babiâli, savaşı engellemek için elinden geleni yapmıştı ve bundan sonra isyanın yatışmaması durumunda Türkiye suçlu gösterilemezdi. Bununla birlikte, haberdan, Avusturya ve Rusya'nın barışçıl politikalarını sürdüreceklerine de şüpheyle bakıldığı anlaşılmaktadır.

Haberde tahmin edildiği üzere, Andrassy Notasının Babiâli tarafından kabulüne rağmen, isyancılar notanın öngördüğü ıslahatları kabul etmeyerek isyan hareketini sürdürmüşlerdir. İsyancılar, taleplerini daha ileri bir boyuta taşımışlar ve Osmanlı askerlerinin Bosna-Hersek'ten çekilmesini ve ıslahatların Avrupa devletlerinin denetiminde yapılmasını istemişlerdir⁵⁹. Nota ile her ne kadar Osmanlı Devleti içişlerine dolaylı olarak bir dış müdahaleyi kabul etmiş olsa da asilerin notayı reddetmeleri, barışın ortamının sağlanamamasının suçlusunun Türkler değil asiler olduğunu ortaya koymuştu. İsyancıların Andrassy'nin tekliflerini kabul etmemeleri, Osmanlı Devleti'ni yeniden askerî tedbirler almaya yönlendirmiş ve Osmanlı kuvvetlerinin

⁵⁷ *The Scotsman*, 23 Şubat 1876, s. 9.

⁵⁸ *The Irish Times*, 7 Mart 1876, s. 5.

⁵⁹ Akgündüz, agm, s. 119; *Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri*, s. 19; Çabuk, age, s. 77.

askeri başarıları üzerine Sırbistan ve Karadağ, Hersek hareketine destek olmak amacıyla⁶⁰ Osmanlı Devletine savaş açmak zorunda kalmıştır.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin askerî ve diplomatik faaliyetleri ile Hersek İsyanını bastırmakta başarısız olması üzerine, Kuzey Güçleri tarafından yapılan bir toplantıda, Kont Andrassy'nin isyanı yatıştırabilecek ıslahat teklifleri hazırlamasına karar verilmişti. Kont Andrassy, Kasım 1875'te bir proje hazırlamış ve 1856 Paris Antlaşması'nın imzacısı ve garantörü olan büyük devletlerin de rızası alındıktan sonra 31 Ocak 1876'da reform teklifleri sözlü ve gayri resmi olarak Osmanlı Hükümeti'ne sunulmuştur. Osmanlı Hükümeti, içerisinde bulunduğu zor duruma rağmen, içişlerine doğrudan bir müdahale yapılmasını engellemeyi başarmış ve notanın resmî bir yazı ile Babiâli'ye sunulmasının önüne geçmiştir.

İncelenen Birleşik Krallık gazetelerinde, Andrassy Notası ile ilgili bilgilerin, nota hazırlanmaya başladığından itibaren yer aldığı görülmektedir. Gazetelerde, notanın hazırlık safhası, Rusya'nın ve diğer büyük devletlerin özellikle de İngiltere'nin notayı onay süreçleri, notanın Osmanlı Hükümeti'ne sunulması ve Babiâli'nin notaya verdiği cevaba ilişkin pek çok haber yapılmıştır. Bu süreç içerisinde pek çok da spekülâtif haber yayımlanmış ve daha sonra bu haberlerin gerçek dışı oldukları anlaşılmıştır. Yayımlanan bu yanlış bilgilerin kaynağı ve sorumlusunun da spekülâtörler olduğu da tespit edilmiştir.

Osmanlı Hükümeti ve Sultan Abdülaziz, isyanın yatışması konusunda, isyancıların bazı talepleri doğrultusunda ıslahatlar yapılması gerekliliğinin farkındaydılar. Bu nedenle de bölgede yapılacak düzenlemelerle ilgili üç ferman çıkarmışlardı. Gazetelere göre notanın gecikmesine de neden olan bu fermanlar, zaten notadaki teklifleri içermekteydi. Bununla birlikte, daha önceden söz verilen ıslahatların yürürlüğe konulmamış olması, çıkarılan fermanlara olan güveni azaltıyordu. Andrassy Notası ise büyük Avrupa devletlerinin garantörlüğünü öngörüyordu. Nitekim altı büyük devletin İstanbul temsilcileri, ıslahatların uygulanması konusunda, Babiâli'ye dostane öneriler sunabileceklerdi.

Babiâli'nin ve Sultan Abdülaziz'in Kont Andrassy'nin ıslahat projesini onaylaması ve projede yer alan teklifleri uygulamak üzere fermanlar çıkarmasına rağmen, isyancılar notada ele alınan düzenlemeleri yetersiz bulmuş ve harekete son vermemişlerdir. Osmanlı Hükümeti, barışın sağlanması ve isyanın yatışması için elinden geleni yapmıştı ve artık askerî seçenek yeniden devreye girecekti.

⁶⁰ Mithat Aydın, "Osmanlı-Sırp, Karadağ Savaşlarında İngiltere'nin Balkan Politikası", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, sayı: 15, Ankara, 2004, s. 139-140.

Kaynakça

The Manchester Guardian.

The Scotsman.

The Irish Times.

Akgündüz, Murat, "Osmanlı İdaresi Döneminde Bosna- Hersek", *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 18, İzmir, 2003, s. 111-130.

Aydın, Mithat, "Osmanlı-Sırp, Karadağ Savaşlarında İngiltere'nin Balkan Politikası", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, sayı: 15, Ankara, 2004, s. 139-163.

Baltalı, Kemal, "1875-1878 Balkan Buhranı", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, sayı. 68-69, Ankara, 1982, s. 44-68.

Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Yayın no: 7, Ankara, 1992.

Çabuk, Vahid, *Kuruluşundan Cumhuriyete Büyük Osmanlı Tarihi*, c. 9, Emre Yayınları, İstanbul, 1999.

Çakmak, Zafer, "1875 Hersek İsyanı", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı. 8, Elazığ, 2003, s. 241-254.

Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 4, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1972.

Gölen, Zafer, "Osmanlı İdaresinde Bosna-Hersek", *Balkanlar El Kitabı*, c. 1, ed. Bilgehan A. Gökdağ ve Osman Karatay, 2. Baskı, Ankara, 2013, s. 365-378.

Gölen, Zafer, *Tanzimat Döneminde Bosna Hersek*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010.

Gönüllü, Ali Rıza, "Milli Mücadele ve Cumhuriyet Dönemlerinde Hayvanlar Vergisi (1920-1962)", *SÜTAD*, sayı. 38, 2015, s.69-102

Jelavich, Barbara, *Balkan Tarihi 1 (18. ve 19. Yüzyıllar)*, 4. Baskı, Trc: İhsan Durdu vd., İstanbul, 2015.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, c. VII, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003.

Köse, Osman, "Bulgaristan Emareti ve Türkler (1878-1908)", *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, cilt: 1, sayı: 2 (Güz 2006), s. 237-272.

Özkan, Ayşe, *Miloş'tan Milan'a Sırp Bağımsızlığı (1830-1878)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Sertoğlu, Midhat, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, c. 4, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

Stavrianos, L. S., *The Balkans Since 1453*, Hurst & Company, London, 2001.

Süer, H. Hikmet, *1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Rumeli Cephesi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1993, s. 9.